

KUR'ÂN'DA ÜMİT-İMAN İLİŞKİSİ

Abdurrahman KASAPOĞLU*

Abstract

The Relation of Hope And Faith in the Quran

There is a strong connection between expectation and faith. A man has to belief in God and the hereafter to become hopeful. Hope is one of the basic emotions that both leading to faith and constitutes its elements/includings. Belief in God and hoping everthing from Him have many positive effects on pecuniary and metaphisical expectation.

Keywords: Hope, fear prey, Allah, Ahirah.

Özet

Ümitle iman arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. İnsanın gerçekten ümitvar olabilmesi için Allah'a ve ölümden sonra dirilmeye inanması bir gerekliliktir. Ümit, hem imânâ sevkeden, hem de imanın içeriğini oluşturan temel duygulardan birisidir. Maddi ve metafizik beklentiler karşısında Allah'a inanmanın ve O'ndan ümitvar olmanın insan üzerinde olumlu etkileri vardır.

Anahtar Kelimeler: Ümit, korku, duâ, Allah, âhiret.

Giriş

Ümit insan için varoluşsal bir ihtiyaçtır; insanın doğasından kaynaklanır. Etkisiz olan ve bu etkisizliğinin bilincinde olan insan, ümit dürtüsü olmadan varolamazdı. Bununla birlikte ümit, temel erdemlerden birisidir, belki de içlerinde en önemli ve etkili olanıdır.¹

İç ve dış uyaranların bireyde yarattığı değişme, etki ve tepkilerin bütününe duygulanım denir. Günlük yaşamda duygulanım alanı içerisinde olan durumlardan biri de ümittir. Ümit, bir istek ve amacın gerçekleşmesini beklemenin, buna inanmanın doğurduğu coşkusal haz, güven, rahatlık ve hoş bir durumdur. Ümit, gerçekleşmesi bize kesin gibi gelmeyen, önümüzdeki ya da geçmişteki bir şeyin imgesinden meydana gelmiş kararsız bir sevinçtir.²

Ümit etmek, henüz doğmamış bir gerçekliğe katılmak ve onun gelişimine

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Paulo Freire, *Yüreğin Pedagojisi*, çev: Özgür Orhangazi, Ütopya Yay., Ankara 2000, s. 38; Susana McMahon, *Ruhsal Rehberim Yanımda*, çev: Serap Şengöz, İlhan Yay., İstanbul, 2004, s. 121.

2 Benedictus Baruch Spinoza, *Etika*, çev: Hilmi Ziya Ülken, Dost Kitabevi, Ankara 2004, s. 145; Paul Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, çev: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1994, s. 519; Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar yay., İstanbul 1982, ss. 65, 70; Özcan Köknel, Kurban Özüğurlu, *Tıpta Ruhbilim*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., İstanbul, 1983, s. 99.

katkıda bulunmaya hazır olmaktır. Ayrıca bu olay, kişinin yaşadığı süre içerisinde gerçekleşmese bile, onun gerçekleşeceğinden kuşku duymamak da, ümit etme kavramının içerisine girer.³

Ümit, insanın kendi dünyasında var olan bir olgudur. İnsanın birikimleri bu olguyu güçlü ya da zayıf bir şekilde yaşatır. İnsan ümide ihtiyaç duyduğunda onu içinde bulabilir. Ümitle birlikte yola çıkmak beraberinde sevinç ve sevgi dolu bir yaşam getirir.

İnsanın maddî varlık ve imkanlara sonsuza kadar güvenmesi, ümit bağlanması mümkün değildir. İnsan, sınırsız beklentilerini karşılayacak fizik ötesi mutlak bir güce ihtiyaç duyar. Ayrıca insan, ümitlerini ölümlerle sona eren dünya hayatının dışına taşımak ister. Mutlak mânâda insanın ümitlerini gerçekleştirecek, ölüm sonrası hayatta onu umutlu kılacak tek varlık Yüce Allah'tır. Bu gerçeklik, ümit olgusunu Allah-insan ilişkisinin temel unsurları arasına sokmuştur. Yine bundan dolayıdır ki, Kur'an, ümit olgusunu hep Allah-insan ilişkisi bağlamında ele almıştır.

Ümîdin insan doğasındaki varlığı korkudan bağımsız değildir. Bu yüzden Kur'an, Allah-insan ilişkisinde ümîdin yerini ele alırken onu korkuyla birlikte değerlendirmiştir. İnanç açısından ideal bir mü'min kişiliği hedefleyen tasavvuf disiplini de Kur'an'ın önerdiği korku-ümit dengesine büyük önem vermiştir. Kur'an, bazı âyetlerde korku-ümit ilişkisinin insan tabiatında ortaya çıkışını tasvir eden açıklamalar yapmış, bazı âyetlerde de Allah'a duâ ederken bu iki duygunun nasıl hareket etmesi gerektiğini öğretmiştir.

Kur'an'a göre, mü'minin Allah'tan ümitli olması bir hayal ya da zayıf bir duygu değildir. Mü'minin Allah'a ümîdi güçlü bir iman ile desteklenmiştir. Kur'an, mü'minlerin Allah'tan ümitli olmalarının temelinde, güçlü bir imanı ve bu iman gereği olan yaşantıyı gösterir. İnanç ve ilâhî değerler doğrultusunda yaşamayı ümîdin koşulu sayar. Bu gerçeği birçok âyette tekrarlar.

Ölüm ve ölüm sonrası hayat, insanın ümide en çok ihtiyaç duyduğu gerçeklerdir. Kur'an, mü'minlerin dünyadaki umutlarını ölüm sonrası hayata taşıyabilme inancına sahip olduklarını açıklamıştır. Yine insan, kendini Allah karşısında hiçbir zaman kusursuz ve günahsız saymaz. Kur'an, mü'minlerin günahlarının Allah tarafından bağışlanacağı umuduyla yaşadıklarını dile getirir.

Araştırmamızda, ümit-korku ilişkisini, Allah'ın rahmetinden ümitli olmanın koşullarını, Allah'ın bağışlayıcılığından ümitvar olmayı ve öldükten sonraki hayat için ümit beslemeyi konu edinen âyetleri, müfessirlerin yorumları doğ-

3 Erich Fromm, *Yaşama Sanatı*, çev: Aydın Arıtan, Arıtan Yay., İstanbul 1997, s. 105.

rultusunda değerlendireceğiz. Mü'minin inanç dünyasında ümîdin nasıl bir yeri olduğunu belirlemeye çalışacağız.

A. Kur'an'da Ümitle İlgili Kavramlar

Ümitle ilgili kavramları Türkçe ve Arapça'da kullanılışları açısından ele alacağız. Türkçe'de ümit veya umut şeklinde kullanılan kelimelerin anlamlarını kısaca aktaracağız. Arapça'da ümit olgusunu anlatan kelimelerden "et-tam'u" ve "er-recâ" kelimelerinin anlamları üzerinde duracağız. Nitekim bu kelimeler araştırmamızın iki anahtar kavramı olacaktır.

Türkçe'de "umut"; ümit, umulan şey, ummanın verdiği rahatlık ve güven duygusu gibi anlamlara gelir. Umut beslemek, bir şeyin olabileceğine inanmak, gerçekleşebileceğini beklemektir. "Ümit" kelimesi ise, umut, bazı şeylerin olacağına dair beslenen his, geleceğe yönelik beklenti, kuvvetli arzu anlamlarında kullanılır.⁴

Arapça'da, "et-tam'u", ümitsizliğin zıddı olan durumu ifâde eder. Bu kelime, istek ve arzu duyulan bir şeye ilişkin insanın iç dünyasında ortaya çıkan mücadeleyi anlatır. Tam', bir konuda hırslı, istekli ve beklenti içerisinde olmaktır. Örneğin, insanın Allah'ın azabına maruz kalabileceğini düşünmesi korkuya, iyiliğine kavuşabileceğini düşünmesi recâyâ sebep olur.⁵

er-Recâ'nın ilk akla gelen anlamı, ümitsizliğin zıddı olan beklenti ve emeldir. er-Recâ', sonunda mutluluk olan şeyin meydana gelmesini gerekli gören zandır. Recâ, korku anlamını da içerir.⁶ Recâ ve havf (ümit ve korku) birbirinin gereği olan durumlardır. Râci, arzu ettiği şeyin gerçekleşmesini ümit eden, elden kaçacak olmasından korkan kimsedir. Recâ, bir şeyin kenarı, yan tarafı anlamına gelir. Örneğin "racâ'l-bi'r" (kuyunun kenarı) denir. Yavrulama vakti gelen deve için "erceti'n-nâka" denir. Deve sahibi, yavrunun doğmasına ilişkin ümit beslemeye başladığı için böyle bir ifâde kullanılır. Ümîdin rahatlık vermesi gibi, insanı rahatlatması dolayısıyla kırmızı renge ercuvân denmiştir.⁷

4 Örnekleleriyle Türkçe Sözlük, M.E.B. Yay., İstanbul 2000, c. IV, ss. 2975-2975, 3011; Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1998, c. II, ss. 2282, 2308.

5 Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997, c. VIII, ss. 239-240; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 307; Ahmed İbn Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1993, c. II, s. 481.

6 Korku ve ümîdin insan ruhunda yan yana ve iç içe olmalarından dolayı recâ kelimesi hem korku hem de ümit anlamında kullanılmıştır.

7 İbn Manzûr, *age.*, c. XIV, s. 309-312; el-İsfahânî, *age.*, ss. 190-191; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, ts., c. III, s. 45; el-Halebî, *age.*, c. II, s. 84-85.

Tam' kelimesi, öncelikli olarak ümit beklenen şeye karşı duyulan hırs, istek ve arzuyu dile getirir. Recâ kelimesi, henüz gerçekleşmesi kesinleşmemiş, ama gerçekleşeceği sanılan duruma yönelik duygu ve düşünceyi dile getirir. Bir başka deyişle "recâ" da zan söz konusudur. İnsanın beklentileri gerçekleşebileceği gibi, gerçekleşmeyebilir de. Bir şeyin gerçekleşmesine yönelik ümit, o şeyin gerçekleşmemesi korkusundan bağımsız değildir. Bu yüzden recâ kavramına korku anlamı da yüklenmiştir.

İnsan bir kuyunun başına geldiğinde henüz suya ulaşmasa da, ulaşma beklentisi ve inancı oldukça artar. Yavrulama vakti gelen deve, henüz yavrusunu dünyaya getirmemiş olsa da, getirmesi neredeyse kesin gibidir. Recâ kelimesinin bu anlamları, ümit olgusunda, gerçekleşmesi istenen şeyler hakkında duyulan ve düşünülen durumu dile getirir. Yine Recâ kelimesi, ümitlilik hâlinin sebep olduğu mutluluk ve rahatlama olgusunu da içerir.

Kur'ân'da "et-Tam'u" kelimesi bir şeyi ümit etmek, o şeyin gerçekleşeceği beklentisi içerisinde olmak anlamında kullanılmıştır.⁸ Bu kelime, bir âyette,⁹ işveli ve edalı kadın sesine gösterilen cinsî eğilimi dile getirir. Yine bir âyette,¹⁰ mal artırmaya ilişkin tamah ve açgözlülüğü ifâde eder. Bu anlamlar kelimenin kökünde hazza yönelme eğilimin bulunduğunu göstermektedir.

Recâ kelimesi, Kur'ân'da daha çok mü'minlerin Allah'tan beklenti içerisinde olmalarını, istek ve arzularının O'nun tarafından gerçekleştirilebileceğini ümit etmelerini anlatmak üzere kullanılır.¹¹ İnkârcıların Allah'tan ümitli olmayışları, bu konuda çektikleri yoksunluk, Kur'ân'da "lâ yercüne" kelimesiyle dile getirilir.¹²

Recâ kelimesinin muhtevastaki tahmin, zan olgusu da bir âyette kendini gösterir. Kur'ân, Hz. Muhammed'in kendisine Kitap verilmesini tahmin etmediğini, böyle bir beklenti içerisinde olmadığını bu kelimeyle dile getirir.¹³

Recâ kelimesi bir âyette, Hz. Sâlih hakkında halkının gelecekte topluma yararlı olacağı –kendi dünya görüşleri doğrultusunda- beklentisi ve ümîdi içerisinde olmalarını anlatır.¹⁴ Bu kelime bir âyette, yaşın iyice ilerlemesi dolayı-

8 Bakara, 2/75; Mâide, 5/84; A' râf, 7/46, 56; Ra'd, 13/12; Şuarâ, 26/51; Rum, 30/24; Secde, 32/16; Meâric, 70/38.

9 Ahzâb, 33/32.

10 Müddessir, 74/15.

11 Bakara, 218; Nisâ, 4/104; İsrâ, 17/28, 57; Kehf, 18/110; Ankebût, 28/5; Ahzâb, 33/21; Fâtır, 35/29; Mümûtehine, 60/6;

12 Yûnus, 10/7, 11, 15; Furkân, 25/21, 40; Nebe, 78/27.

13 Kasas, 29/86.

14 Hûd, 11/62.

sıyla evlenme arzusu kalmayan kadınların isteksizliğini ifâde eder.¹⁵ Âyetin bu anlamından anlaşıldığına göre, “recâ” kelimesi, bir şeyin arzulandığını, gerçekleşmesinin istendiğini belirtir. Dolayısıyla ümit/recâ arzulanan istenen bir şeye –hazzın elde edilmesine, elemin kalkmasına- yöneliktir.

Recâ kelimesi bir âyette, haklarındaki af ya da azap kararının Allah’a bırakılmış olan kimselerin durumunu anlatır.¹⁶ Kelimenin bu tarz kullanımı, Kur’an’ın “recâ” ile anlatmaya çalıştığı ümitli olma durumunun, daha çok kulun Allah’a karşı olan tutumunu anlattığını gösterir.

Recâ kelimesinden türetilen ve bir âyette “ercâihâ” diye geçen ifâde, bir şeyin kenarında bulunmayı anlatır.¹⁷ Kişi o şeyin içerisine de girebilir, dışında da kalabilir. Ümit de bir şeyin kenarında olmayı dile getirir. Ümit edilen şeyin gerçekleşmesi de gerçekleşmemesi de mümkündür.

Recâ kelimesi bazı âyetlerde, bir şeyi bekletmek, geride bırakmak, anlamındadır.¹⁸ Kelimenin bu anlamını ümit olgusuyla ilişkilendirdiğimizde, ümit edilen şeyin hemen gerçekleşemeyebileceğini, gerçekleşmesinin zaman alabileceğini, beklemede kalabileceğini söyleyebiliriz.

B. Korku-Ümit İlişkisi

Korku ve ümit, hem birer duygu, hem de ruhsal güçtür. Yaşam boyu birbirini karşılayarak, telafi ederek ya da tamamlayarak güdüleyici ve motive edici etki yaparlar. İnsanın gelişmesinde, kişilik kazanmasında her iki duygunun da önemli bir rolü vardır.¹⁹

Korku ve ümit, insanın ruhsal yapısına yerleşmiş karşılıklı iki çizgidir. Bu iki duygu birlikte, yan yana ve aynı yönlerde hareket ederler. Yaratılışı gereği insan ruhu, hem korku hem de ümitle doludur. Her çocuk bu iki duyguyla dünyaya gelir. Çocuğun gelişimine paralel olarak korku ve ümit duyguları da karşılıklı iki çizgi hâlinde gelişir. Gelişim sürecinde korkunun ve ümidin nesnelere değişse de bu iki çizgi karşılıklı ve birlikte varlığını sürdürürler. Bu duygular, bireyin belli bir istikâmete yönelmesinde ve kendini kontrol etmesinde önemli etki yaparlar.²⁰

15 Nur, 24/60.

16 Tevbe, 9/106.

17 Hâkka, 69/17.

18 Şuarâ, 26/36; A'râf, 7/111

19 M. Nail Karakuşçu, *Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar*, Pelin Ofset, Ankara 1999, s. 275.

20 Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdüler*, çev: Bekir Karlığa, İşaret Yay., İstanbul 1992, ss. 103-104; Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, İstanbul, ts., s. 121-122.

Ya iyilik veya kötülük belirsiz olduğu zaman, bir taraftaki ya da diğer taraftaki bilinmezlik derecelerine göre ortaya ya korku veya ümit çıkar.²¹ İnsan, gelecekte iyilik ya da kötülükten hangisinin başına geleceğini bilemez. Dolayısıyla iyiliği ümit eden ya da kötülükten korkan kimse bilinmeyen bir alana yönelik tepkide bulunur.

Temel kaynağı Kur'ân olan tasavvuf literatüründe de korku-ümit ilişkisi ele alınmıştır. Kur'ân'ın bu konudaki bakış açısıyla mukâyese yapabilmek için tasavvuf literatürünün ümit-korku ilişkisine dair yaklaşımlarına yer vermek istiyoruz. Ardından Kur'ân'ın korku-ümit ilişkisini ele aldığı âyetleri değerlendireceğiz. Önce genel mânâda korku-ümit ilişkisini tasvir eden âyetleri, ardından da Allah'a yapılan duâda korku-ümit dengesine dikkat çeken âyetleri ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

1. Tasavvuf Literatüründe Korku-Ümit İlişkisi

Korku ve ümîdi birlikte değerlendiren disiplinlerden biri de tasavvuttur. Tasavvuf literatüründe korku ve ümit, birlikte ele alınan ve birlikte düşünülen kavramlardır. Çünkü tasavvufi eğitimde, olgun bir kişiliğin oluşmasında korku ve ümit duygularının birlikte, dengeli bir şekilde gelişmesi esastır.

İnsanın geçmişle ilgili düşüncelerine hatıra/anı, yaşadığı anla ilgili düşüncelerine zevk ve duyumsama, gelecekle ilgili olanlarına ise beklenti denir. Eğer insanın beklentileri hoş gitmeyecek türden ise buna korku, hoş giden türden ise recâ denir. Bireyin istediği bir şeyin yok olacağı endişesinden ya da istemediği bir şeyin gerçekleşeceği düşüncesinden korku, istemediği bir şeyin yok olmasına veya arzu duyduğu şeyin gerçekleşmesine yönelik beklentisinden recâ ortaya çıkar. Her iki duygu da geleceğe yöneliktir. Kişide Allah'ın iyiliğine kavuşma düşüncesi recâ duygusunun ortaya çıkmasına, tersi ise korkuya sebep olur.²²

Korku ile ümit birbirinden ayrılmazlar, sevdiği şeyi ümit eden kimse, aynı zamanda onun kaybolmasından korkar. Bazen bu iki duygudan biri diğerinden baskın olabilir, kalp biriyle meşgul iken, diğerine duyarsız olabilir. Korku ve ümit, gerçekleşeceği belirsiz olan şeylerle ilgilidir. Kişinin hoşuna giden şeylerin gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi, olmaması da mümkündür. Onun olacağını düşünmek kalbi etkiler; işte bu hissedilen ümîdin belirtisidir. Yokluğunu

21 David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev: Aziz Yardımlı, İdea Yay., İstanbul 1997, s. 383.

22 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1977, s. 430; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yay., İstanbul, 1984, s. 97; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Basın Yay., Ankara 1997, s. 589.

düşünmek ise kalbi sızlandırır; bu ise korkunun yansımasıdır.²³

Dengeli bir kişilikte korku ve ümit, kuşun iki kanadı gibidir. Kanatları birbirini dengeleyecek şekilde olursa uçuş kusursuz olur. Korku ve ümit de aynı şekilde mü'minin kişiliğini dengede tutar. Kişinin benliğini sâdece ümit kaplarsa, tembellik ve eylemsizlik kendini gösterebilir; aynı şekilde benlikte yalnızca korkunun yer etmesi de ümitsizliğe yol açabilir. Bu yüzden insan, benliğinde tek yönlü olarak sadece ümide ya da yalnızca korkuya benliğinde yer vermemelidir.²⁴ Korku ve ümit hâlimden biri diğerine galip geldiği zaman kişiliğin dengesi bozulur.²⁵ Bir kimsenin korku tarafı ümit tarafına ağır basarsa, yanlış değerlendirmeler ortaya çıkar; korkuya oranla ümit ağır basarsa kişi aldanarak doğru yoldan uzaklaşır.²⁶

İnsan korkuyu da ümîdi de yerinde kullanmalı, onların mânâlarını ters yüz etmemelidir. Örneğin kişi, günah işlerken, "günahının bağışlanacağı ümîdiyle" korkmayı ve sakınmayı unutmamalıdır. Ümit doğru algılanmalı ve aldanmaya dönüşmemelidir. Yine bir kimse, "Allah beni bağışlamaz" düşüncesiyle ümitsizliğe yâni bir anlamda bütünüyle korkuya kapılmamalıdır.²⁷

İnsanlarda ümitlilik hâli şu şekillerde kendini gösterir: Bir kimse, iyi davranışlarda bulunur ve bu olumlu davranışlarının Allah tarafından ödüllendirilmesini ümit eder. Yine bir kimse kötü davranışlarda bulunur, sonra yaptıklarına pişman olur, Allah'tan bağışlanma diler ve affedileceğini ümit eder. Bu iki durum, mü'min kimse için tutarlı bir ümitlilik hâlidir. Hem olumlu davranışlarda bulunmamak ve bağışlanma dilemeden olumsuz davranışlarda ısrar et-

23 Ebû Hamid Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1992, c. IV, s. 299.

24 Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1999, s. 223; ayrıca bk: Ahmet Gürbüz, *Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular*, İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 207; Hüseyin Certel, *Ebû Tâlib el-Mekkî'de Tasavvuf Anlayışı: İman ve Ahlâkta Kemalin Yolu*, Hamle Basın Yay, İstanbul 1993, ss. 316-317.

25 "Recâ ve ümit hâli havf ve korku hâline gâlip geldi mi, vakit fâsit olur. Zira vakit, hale riayet etmektir, hale riayet ettiği sürece havf hâli onun kalbini istila eder. Korku hâli ortadan kalkınca, riayetkâr olma hâlini terk eder ve vakti fesada uğrar. Şayet korku hâli recâ hâline gâlip olursa, onun tevhidî batıl olur. Çünkü havf hâlinin galebe çalması ye's ve ümitsizliktendir. Hak'tan ümit kesmek ise şirktir. Şu halde tevhidin muhafaza edilmesi, kulun recâ hâlinin sıhhatına bağlıdır. Vakti muhafaza ise, onun havf hâlinin sıhhatli oluşu ile mümkündür. Havf ile recâ ikisi eşit olunca, tevhid de vakit de muhafaza edilmiş olur. Kul, tevhidî muhafaza ettiği için mü'min, vakti koruduğu için de itaatkâr olur." (Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1996, s. 211).

26 Necmüddin Kübrâ, *Usûlü Aşere-Risâle ile'l-Hâim-Fevâihu'l-Cemâl: Tasavvufî Hayat*, çev.: Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul 1996, s. 124.

27 Hâris el-Muhâsibî, *er-Riâye: Nefis Muhâsibesinin Temelleri*, çev.: Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay., İstanbul 1998, ss. 515-518.

mek hem de affedileceğini ummak ise kişilik açısından bir tutarsızlıktır.²⁸

Korku ve ümit, Yüce Allah'a kesin (yakîni) olarak iman eden kimselerin sıfatlarıdır. Korku erkek, ümit ise dişi kutup olarak düşünülecek olursa, bu ikisinden iman doğar. Benliğinde korku ve ümide yer veren bir mü'min, iyi bir davranışta bulunduğu zaman Yüce Allah'ın kullarına yapmış olduğu mükâfat vadinden dolayı sevap kazanacağına kesin olarak inanır. Kötü bir davranışta bulunduğu ise, Allah'ın gazabına uğramaktan korkar.²⁹

Tasavvuf anlayışına göre, nefsin/kişiliğin gelişim evrelerinde ilerleyen kişinin, birbirine zıt iki durum olan korku ve recâ ile karşılaşması kaçınılmazdır. Bu iki duygu, sözü edilen gelişim adayını harekete geçirir, o da bu yolda ilerler. Aday (sâlik) için iki türlü bakış vardır; birincisi sâlik'in kendine bakışıdır. Bu bakış ona Yüce Allah'ın sonsuz cömertlik ve iyiliğine giden korku kapısını açar. İkinci bakış ise, "Allah'ın rahmetinin genişliğine bakış" demek olan recâdır.³⁰

2. Korku-Ümit İlişisini Tasvir Eden Âyetler

Korku ve ümit, Kur'ân'ın temel kavramlarından ikisi olup birçok âyette yan yana kullanılmıştır. Çünkü bu iki kavramın oluşturduğu çift kutupluluk insan benliğinin işleyişinin karakteristiğini yansıtır. Kur'ân'ın öngördüğü ideal kişilikte ümitle korku arasında denge kurulması esastır.

Ümit, korkuyu izleyen ve ondan sonra gelen bir duygudur. Bu duygu, korku ve endişeden sonra ve bunlardan kurtulmak için ortaya çıkar; yâni korku temeline dayanır. İnsan ümit sayesinde korkuyla birlikte ortaya çıkan sıkıntı ve kaygıdan kurtulur. Böylece bu iki duygu birlikte ve iç içe yaşanır.

Kur'ân'ın korku ve ümit tasviri yaptığı âyetlerde, şimşegin çakması, bulutların ortaya çıkması, yağmurun yağması örnek olarak anlatılır. Bu olayların insanda uyandırdığı korku, endişe ve ümit duygularına değinilir:

*"O'dur ki size, korku ve ümit içinde şimşegi gösterir, ağır ağır bulutlar yapar."*³¹

İnsanlar, yıldırım düştüğünde, şimşek çaktığında korku duyarlar, üzerlerine yıldırımın düşmesinden ve çarpmasından endişe ederler. Şimşegin çakmasını yağmurun belirtisi olarak görürler. Bitkilerin yetişmesini sağlayacak ve ürünleri bereketlendirecek olması sebebiyle yağmurun yağması durumunda ümitlenirler. Ya da zararlı olması durumunda insan yağmurdan korkar. Örne-

28 Kuşeyrî, *age*, s. 223.

29 Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, çev: Muharrem Tan, İz Yay., İstanbul 2004, c. II, s. 285; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, İstanbul 1997, s. 324.

30 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn*, çev: Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 2005, c. II, s. 36; Abdülkadir es-Sufi, *Yüz Basamak*, çev.: Yusuf Tatlısı, Yeryüzü Yay., İstanbul 1982, ss. 30-31.

31 Ra'd, 13/12.

ğın, (yolculuk koşullarının günümüzdeki gibi iyi olmadığı durumlarda) yolda yağmura yakalanmak, yiyecek kuruturken yağmurun yağması gibi.³²

Her insanda korku ve ümit olur. Gök gürültüsü ve şimşeğin çakması insanda önce korku uyandırır, ardından da ümidin ortaya çıkmasına yol açar.³³

Bir birey ya da toplum için hayırlı olan şey, bir başkası ya da başkaları için zararlı olabilir. Aynı şekilde yerinde ve ihtiyaç duyulan uygun zamanda yağmurun yağması hayırlı ve beklenen bir durum iken, istenilmeyen koşullarda yağın ve zarar veren yağmur ise korku yaratır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, şimşeğin ortaya çıkardığı duyguların benzerinin, Kur'an'ın mesajları tarafından da sağlandığını açıklamıştır.³⁴ Kur'an'ın insanlar üzerinde bırakmak istediği etkinin, şimşeğin bıraktığı etkiye benzer olduğunu belirtmiştir. Âyette şimşeğin bıraktığı etkinin anlatıldığını, bununla Kur'an'ın bıraktığı etkiye çağrışım yapıldığını açıklamıştır. Yazır'a göre, şimşek benzetmesiyle anlatılmak istenen şudur: İlâhî mesajlar, insanı olumsuz inanç ve davranışları dolayısıyla korkutur, çekindirir; imanları ve doğru davranışları dolayısıyla da ümitlendirir.

Nitekim Muhammed Esed de, burada sözü edilen yağmur umudunun imanı ve manevî kurtuluşu simgelediğini ileri sürer.³⁵

Ra'd sûresi 12. âyetteki ifâdeler Kur'an'da tekrar edilir: "O'nun âyetlerinden biri de, size korku ve umut vermek için şimşeği göstermesi, gökten su indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltmesidir. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır."³⁶

Müfessirler, Ra'd sûresi 12. âyete getirdikleri yorumun benzerini bu âyetin yorumunda da tekrar ederler.³⁷ Yüce Allah, korku ve ümit gibi hayatın iki farklı

32 Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi'l-Tenzil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, c. II, s. 498; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997, c. VII, s. 21; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1994, c. IV, s. 438; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, c. V, ss. 67-68; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, ts., c. IV, s. 2966; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985, c. III, s. 1634.

33 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991, c. IV, s. 462.

34 Yazır, *age*, c. IV, s. 2966.

35 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1997, s. 487.

36 Rum, 30/24.

37 Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, c. XIV, s. 14; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1995, c. IV, s. 272; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1991, c. XXI, s. 71; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev.:

tecrübesini insana yaşatarak, iyiliğinin genişliğini ve sınırsızlığını, eylemlerinin kusursuzluğunu ve belli bir amaca dayandığını anlatmaya çalışmıştır. Kendi varlığının kanıtlarını gösterebilmek için, yıldırım göndererek bir yandan insanları korkutmak, öte yandan rahmetini ümit etmelerini sağlamak istemiştir.³⁸ Korkunun yarattığı tedirginliğin, insanları ilâhî rahmeti aramaya yöneltmesini dilemiştir.

Yüce Allah, insan benliğine korku ve ümit eğilimlerini potansiyel olarak yerleştirdiği gibi, bu eğilimleri aktif hale getiren ortamları da zaman zaman var etmiştir. Bütün bu durum ve oluşlar, insan için maddî yaşamda önemli bir yer tutar. Ancak söz konusu durum ve oluşlar Allah-insan ilişkisinde önemli bir işleve sahiptir. Kur'ân'a göre, korkuya ya da ümide yol açan koşullar, insanların Allah'a yönelmelerine zemin hazırlayan, onları bu konuda uyaran işaretlerdir.

3. Duâda Korku ve Ümit

Duâ, insanı ümitsizlik ve karamsarlık duygusundan, manevi çöküntüden kurtarır. Duâ, özellikle zayıf ve çaresizlik içerisinde olduğu durumlarda insana ümit ve teselli veren önemli bir aracı ve yardımcıdır. Duâ eden bir mü'min, Allah'tan her zaman için ümitlidir. O, iyiliğe dair ümit ve beklentilerinin gerçekleşeceğine inanır. Yaşama dair iyimserliği artar, ruhsal yönden kendini güvende hisseder.³⁹

Duâ, her şeyden önce bir istek ve beklentinin ortaya konulmasıdır. İnsanda istek ve beklentileri uyandıran, canlı tutan ise ümittir. Bu açıdan duâ bir tür ümit gibi görülebilir. Kişinin zihninde duâ etme eğilimi ortaya çıktığı andan itibaren, onda aynı zamanda bir umut ışığı da belirmiş demektir.

İnsanın ümidini duânın şekli boyutuna bağlaması boşunadır.⁴⁰ Bu yüzden duâ ile ilişkilendirilen ümit, samimi ve içten olmalıdır.

Müfessirlerin korku-ümit ilişkisini ele alan âyetlere getirdikleri yorumlarla tasavvuf literatürünün aynı konuyu ele alış şekli birbirine çok benzemektedir. Bunda, tasavvufun kaynağının Kur'ân olmasının etkili olduğunu belirtmiştik.

Muhammed Han Kayâni ve diğerleri, İnsan Yay., İstanbul 1989, c. IV, s. 265; Esed, *age*, s. 824.

38 Abdurrahman İbn Nâsır es-Sa'dî, *Tefsîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1996, s. 589; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, çev.: Mustafa Altınkaya ve diğerleri, Ekin Yay., İstanbul 1998, c. IV, s. 295.

39 Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, ss. 195-196; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Yay., Samsun, 1993, s. 74; Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisi*, Esra Yay., İstanbul, 1997, s. 164; Hâilil Apaydın, "İbadet Psikolojisi", *Tabula Rasa –Felsefe&Teoloji-*, sayı: 9, 2003, s. 195.

40 Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev.: Metin Karabaşoğlu, Kaknüs Yay., İstanbul 1998, s. 98.

Hem müfessirler hem de mutasavvıflar korku-ümit ilişkisine Allah-insan ilişkisi açısından yer vermişlerdir. Korku ve ümit arasında kurulması gereken denge, bu iki unsurdan birinin göz ardı edilmesinden çıkabilecek olumsuz sonuçlar, mutasavvıflar ve müfessirler tarafından benzer şekilde değerlendirilmiştir. Hatta korku ile ümit arasında sağlanması gereken dengeye ilişkin vermiş oldukları, “kuşun kanatları” örneği, her iki kesim tarafından ortak bir biçimde kullanılmıştır:

*“Yeryüzü düzeltildikten sonra onda bozgunculuk yapmayın, korkarak ve umarak O’na duâ edin! Muhakkak ki Allah’ın rahmeti, iyilik edenlere yakındır.”*⁴¹

Hem korku hem de ümit ve beklenti hâlinde Allah’a duâ edilmelidir. Korku hâlinde ümit, ümit hâlinde de korku hatırdan uzak tutulmamalı, sürekli ikisi ortak bir noktada buluşturulmalıdır. Bu iki ruh hâlinin uyumu, mü’minin kişiliğinin gelişiminde tıpkı kuşlarda uçmayı sağlayan iki kanat gibi önemlidir. Birinin eksik olması durumunda uçmak mümkün olmaz. Kalp bunların karşılıklı kanat çırpmasına ve uyumlu hareket etmesine bağlı olarak yönünü ilâhî gerçekliklere çevirir. Allah’a yapılan duânın doğru ve olumlu olanı da kalbin bu tarz hareket etmesiyle gerçekleştirilir.⁴²

İnsan duâ ederken Allah’ın cezalandırabilecek olmasından korkmalı, endişe duymalı, rahmetinin genişliği ve sevapları ödüllendirebilecek olmasından dolayı da ümit taşımalıdır. Hem duânın kabul edilmeyeceği endişesini hem de edileceği ümîdini birlikte tecrübe etmelidir. Davranışlarındaki eksiklik dolayısıyla korkmalı, endişe duymalı, Allah’ın rahmetinin genişliği ve iyiliğinin çokluğu sebebiyle de ümit içinde olmalıdır.⁴³

Ümit ya da korkudan sadece birinin duâda hakim olması, seviyesizlik göstergesidir. Tek başına korku, insanın ilâhî rahmete olan güveninin azalmasına, hatta yok olmasına yol açabilir. Tek başına ümit ise, hiçbir tehlike ve sınır gözetmediği için, kişiliğin olgunlaşması noktasında insanı duyarsız, gevşek ve tembel hale getirebilir.

İman üzere yaşamada sağlıklı bir yol takip edebilmek için Kur’ân, insanın bir yanına ümit, bir yanına da korkuyu yerleştirmiştir. Mü’min bir kimse Allah ile olan ilişkilerinde dengesini bu iki duyguyla birlikte kurabilir. Bütünüyle ümide ya da korkuya yönelmek ideal yoldan sapmalara neden olabilir. Herhangi bir şekilde kişi, korku ya da ümitten birisinin kişiliğinde ağır basmaya

41 A’râf, 7/56.

42 El-Kurtubî, *age*, c. VII, s. 145; Yazır, *age*, c. III, s. 2196.

43 el-Kurtubî, *age*, c. VII, s. 145; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1996, c. II, s. 84; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts., c. I, s. 451; Bilmen, *age*, c. II, c. 1031.

başladığını gördüğünde, hemen aralarında dengeyi bulmalıdır. Allah'ın kendisini cezalandırmayacağından emin olan kişi bu durumu korkuyla, Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşen kişi de bu durumu ümitle tedavi etmelidir.

Kur'ân'a göre, Allah-insan ilişkisinde korku ile ümit arasında denge kurabilmek iman açısından olgunlaşmanın bir belirtisidir. İnanç bakımından olgun bir kişilik ortaya koyabilen insanlar özellikle Allah'a ibadet ettikleri oranda ümit eğilimlerini korkuyla dengelemeyi başarırlar:

*"Yanları yataktan uzaklaşır, korkarak ve umarak Rablerine duâ ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için harcarlar."*⁴⁴

Bu âyet, mü'minlerin temel özelliklerinden bazılarını sayar. Sayılan özelliklerden biri şudur: Mü'minler, günlük işlerini bitirip boş kaldıklarında ilgi ve yönelimlerini ibadete çevirirler. Allah'ı anarak, O'nun korkusuyla ürpererek, gazabından, hesaba çekmesinden ve vereceği cezadan çekinerek, tüm umutlarını O'na bağlayarak, rahmetini ve vereceği bol sevabı umarak kendilerini ibadete verirler. Burada sözü edilen ibadetin geceleyin kılınan teheccüd namazı veya akşamla yatsı arasında kılınan nafile namaz ya da akşam namazından yatsı namazına kadar kılınan namaz veyahut cemaatle kılınan yatsı ve sabah namazları olabileceği söylenmiştir.⁴⁵

Sonuç itibarıyla Kur'ân, kulların rûhî bir açlık veren korku ile bilişsel gıda olan umut arasında Allah'a yönelmelerini tavsiye eder.

C. Allah'ın Rahmetinden Ümitli Olmanın Koşulları

Ruhun bir eğilimi olan ümit, arzu edilen şeylerin gerçekleşeceğine inanmayı sağlar. Ümit bir hayalcilik değil, insanı besleyen gerçektir. Ümit hayalcilikle birbirine karıştırılmamalıdır. Hayalle yaşamak insana avuntu verir, ama ümit insanın yaşanacak bir şeyi görmesiyle ortaya çıkar. Ümit eden insan kendini aldatmaz, bilakis inanır.⁴⁶

Ümit inanca eşlik eden bir ruh hâlidir. Ümitlilik hâli olmaksızın inancın ayakta durması imkânsızlaşır. Ümit, inanç temeli üzerinde kaybolmadan kalabilir. Ümit inancın meyvesidir. İnanç ilham kaynağının kapılarını açarken, ümit

44 Secde, 32/16.

45 el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, c. II, s. 235; en-Neseî, *age*, c. III, s. 420; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, c. III, s. 467; Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nûket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. IV s. 362-363; el-Mevdûdî, *age*, c. IV, s. 327; Bilmen, *age*, c. VI, s. 2768.

46 Rene Descartes, *Ruhun İhtirasları*, çev.: Mehmet Karasan, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, s. 132; Kemal Demirel, *Tanrının Onuru İnsan*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997, s. 108.

ise istek ve özlemin itici gücünü kuvvetlendirir.⁴⁷

Güven duygusuna sahip olabilmek için birey inancına ve ümîdine dayanarak harekete geçmelidir. İncine ve ümîdine dayanacak cesareti bulunmayan kimse, bilinmeyene doğru adım atamaz.⁴⁸

İman insanı ümide götürür, sevilen şeye karşı güçlü bir ümit telkin eder. Sağlam dinî inanç, ümit, sabır ve dayanma gücü yaratır.⁴⁹

Din; inanç ümit ve sevecenlik üzerine, bunlar da Tanrı duygusu üzerine kuruludur. Ümit Tanrıya bağlanan inançtan, ümitten, sevecenlikten, insanlara olan inancımız, ümîdimiz ve sevecenliğimiz doğar. Sevgi hiç usanmadan ümit eder, Tanrı sevgisi de her zaman O'na inanmak ve ümit bağlamaktır. Çünkü Tanrı "diri"dir, O'na ümit bağlayan sonsuza dek vardır. İnsanın gerçek ümîdi ve bütün ümitlerinin kökü ebedî hayat umududur. İman ümîdin ruhu, ümit de imanın kalıbıdır. İman, bireye ümit verinceye kadar şekilsizdir. İman, ümide, ümit bağlanılan varlığa imandır. Gerçekten inanan ancak ümit eder ve ancak gerçekten ümit eden inanır. Sevgi, bireyi, ümit bağladığı ve gelecekte kendisine hayat bağışlayacağını umduğu Tanrı'ya iman ettirir.⁵⁰

Kur'an, ümîdi iman ve onun gereklerini yerine getirmeyle ilişkilendirir. Mü'minlerin ümîdini canlı tutan şeyin iman olduğuna işaret eder. Gerçek mânâda ümîdin imanla birlikte var olabileceğine vurgu yapar:

*"Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştılar; işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."*⁵¹

İmanlarında kararlılık gösterenler, Allah yolunda O'nun dininin başarısı ve yücelmesi için hicret edenler yâni ailelerini, vatanlarını terk edenler, ilâhî amaç ve hedefler uğruna bütün gayretlerini ortaya koyanlar, Allah'ın rahmetini ve iyiliğini umarlar/umabilirler. Mü'minler, bütün bu tutum ve davranışlarını Allah'ın rahmetini ummak için sergilemişlerdir. Allah da mü'minlerin bu umutlarını boşa çıkarmayacaktır. O, samimi mü'minlerin, hicret ve cihad edenlerin beklentilerine mutlaka karşılık verecektir.⁵²

47 Erich Fromm, *Umut Devrimi*, çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yay., İstanbul 1995, s. 29; Zig Ziglar, *Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek*, çev.: E. Özlem Suer, Beyaz Yay., İstanbul 1998, ss. 153-154.

48 Andrew Bell, *Yaratıcı Kontrol*, çev.: Elif Topçugil, Form Yay., İstanbul, 1997, s. 121.

49 Yusuf el-Kardavî, *İmân ve Hayat*, çev.: Abdulvahhab Öztürk, Hilâl yay., İstanbul, 2003, s. 169; İbrahim Ağâh Çubukçu, "İnkârcılıktan Doğan Bunalımlar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XX, 1975, s. 7; Ahmet Baydar, *Kur'an Açısından Korku ve Büyü*, Beyan Yay., İstanbul 1999, ss. 49-50.

50 Miguel de Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu*, çev.: Osman Derinsu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, ss. 190-191, 203; Karakuşçu, *age*, s. 275.

51 Bakara, 2/218.

52 el-Merâğî, *age*, c. I, s. 301; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut

“Allah’ın rahmetini ummak” bu âyetin eksen kavramıdır. Âyet, Allah’ın rahmetini ummanın bağlı bulunduğu şartları önem sırasına göre saymaktadır. Allah’ın rahmetini ummaya götüren basamakların ilkinin iman oluşturur. İnançlarından dolayı baskıya maruz kalan insanların Allah için vatanlarını terk etmeleri ilâhî rahmeti ummanın ikinci basamağını teşkil eder. Üçüncüsü ise, Allah yolunda üstün gayret göstermektir. Bu tutum ve davranışlar, insanın umutlarını hayal olmaktan çıkarıp gerçekler dünyasına getirir. Allah’tan beklenen ümîdin gerçekleşmesi insanın tutum ve davranışlarına bağlıdır.⁵³

Kur’ân, Allah’ın rahmetini umabilmenin koşulu olarak, ibadetlerin yerine getirilmesini, âhiret hesabını dikkate almayı gösterir:

*“Yoksa o, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibadet eden, âhiretten sakınan ve Rabb’inin rahmetini uman gibi midir? De ki: “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Doğrusu ancak sağduyu sahipleri öğüt alır.”*⁵⁴

Bir mü’mini, mü’min olmayandan ayıran özellikler arasında şunlar yer alır: Mü’min bollukta ve darlıkta Allah’ı unutmaz, O’na saygıyla boyun eğer, hem gece saatlerinde uyanık bulunarak hem de gündüzün belli vakitlerinde ibadete devam eder, kulluk görevini yerine getirmeye çalışır, secde ederek ve ayakta durarak namaz ibadetini yerine getirir, âhiret kaygısıyla yaşar, (âhiret hesabını ve koşullarını dikkate alır) Allah’ın rahmetini ve iyiliğini ümit eder, bu rahmete dahil olmayı arzu eder, cennete girmek için temennide bulunur. Mü’minler bu yönleriyle inkârcılardan ayrılırlar.⁵⁵

Mü’minler Allah’ın rahmetini umarlarken, korku-ümit dengesini korurlar. İbadette olgunluğu sağlayan, başarıya götüren duruş budur. “Yahzeru’l-âhira” ve “yercû rahmete rabbih” ifâdeleri, mü’minin Allah karşısındaki duruşunun korku-ümit dengesine dayanması gerektiğine işaret eder. Mü’min Allah’ın rahmetini ummalı, fakat davranışlarındaki eksiklikten dolayı da O’ndan sakınmalıdır.⁵⁶

Kur’ân, Allah’ın rahmetini umabilmenin koşulları arasında, ilâhî değerlerin bilgisinin kaynağı olan Kur’ân’ı okumayı, namaz ibadeti aracılığıyla Allah ile irtibata geçmeyi, Allah’ın rızasını umarak sahip olunan maddî imkanlardan başkalarını da yararlandırmayı sayar:

1991, c. I, s. 132; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 1997, c. I, s. 228; Yazır, *age*, c. II, ss. 759-760.

53 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsîri*, Bayraklı Yay., İstanbul 2001, c. III, ss. 73-83.

54 Zümer, 39/9.

55 el-Kurtubî, *age*, c. XV, s. 156; Hicâzî, *age*, c. III, s. 259; ez-Zühaylî, *age*, c. XXIII, s. 258; Derveze, *age*, c. III, s. 220; Bilmen, *age*, c. VI, s. 3060; Ateş, *age*, c. VII, ss. 533-534.

56 en-Nesefî, *age*, c. IV, s. 78; ez-Zühaylî, *age*, c. XXIII, s. 258.

*“Allah’ın Kitab’ını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah için gizli ve açık sarfedenler, asla batmayacak bir ticaret umarlar.”*⁵⁷

Mü’minler, Kur’ân’ı sürekli okurlar, gereklerini yerine getirirler, eksiksiz bir şekilde, kuralına uygun olarak namazı kılarlar, kendilerine verilen mallardan duruma göre -gizlice ya da açıktan- iyilikte bulunurlar. Sergiledikleri bu içten davranışlar dolayısıyla hiç kesilmeyecek bir ödül beklentisi içerisinde olurlar. Yüce Allah, sayılan bu özelliklere sahip olan mü’minlerin, bozulmayacak ve boşa çıkmayacak bir ticareti yâni davranışlarının karşılığı olan sevabı tahsil etmeyi ve Allah’ın gazabından kurtulmayı umabileceklerini açıklar.⁵⁸

D. Allah’tan Ümitli Olmanın Kazanımları

Ümit, korkuyu tamamen uzaklaştıracak derecede güçlü olduğu zaman, bireyin duygu dünyasını bütünüyle değiştirir. Korkunun yerini güven alır. Aynı şekilde iman da insan için güven kaynağıdır.⁵⁹ Allah’a inanmak ve O’na ümit bağlamak, bir mü’min için sonsuz güven kaynağıdır. Bu güven mü’minin zorluklar karşısında cesur ve dayanıklı olmasını sağlar.

Mü’minlerin Allah’tan gelecek iyiliğe karşı umut beslemeleri, ölüm sonrası hayat için ümitli olmaları, onlara pek çok avantaj sağlar. Sahip oldukları ümit, mü’minleri başta zor koşullar olmak üzere her durumda cesur, gayretli, sabırlı ve mücadeleci yapar:

*“O topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin! Eğer siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah’tan, onların ummadıkları şeyleri ummaktasınız. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁶⁰

Yüce Allah, ümîdin mü’minler için bir avantaj olduğunu belirtmek için onları şöyle uyarmıştır: İnkârcıları takip etmede onlarla savaşmada gevşeklik ve zayıflık göstermeyin, aksine elinizden gelen her şeyi yapınız! Eğer siz, içinde bulunduğunuz durumdan elem duyuyorsanız, bilmelisiniz ki, düşmanlarınız da en az sizin kadar elem duyarlar. Savaş sırasında başa gelen yaralanma ve öldürülme konusunda aranızda bir fark yoktur. Fakat siz, Allah’tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umarsınız. Onlar geçici dünya hayatıyla yetinirken, siz Allah’a yakınlaşmayı, sonsuz sevap ve âhiret hayatını istersiniz, savaşta ilâhî yardım umarsınız. Onlar bunları umamazlar, sizin ümit alanınız onla-

57 Fâtır, 35/29.

58 İbn Kesîr, *age*, c. III, ss. 561-562; el-Beyzâvî, *age*, c. II, s. 272; Ebû Bekr Câbir el-Cezâîrî, *Eyseru’t-Tefâsîr*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. IV, s. 353; es-Sa’dî, *age*, s. 635; Bilmen, *age*, c. VI, s. 2903.

59 Descartes, *age*, s. 133; Unamuno, *age*, s. 183.

60 Nisâ, 4/104.

rınkine kıyasla sınırsızdır. Dolayısıyla onlardan daha gayretli ve mücadelecı olmalısınız. İnkârcılar kendi amaçları uğruna sabır ve cesaret gösterebiliyorsa, siz onlardan çok daha fazla sabırlı ve cesur olmalısınız. Bu uğurda ölüm sizin için en büyük ganîmettir, oysa onlar için ölüm sonsuz bir yıkımdır.⁶¹

Yüce Allah bu açıklamalarla mü'minleri cesaretlendirmekte ve benliklerini güçlendirmektedir. İnkârcıların çabalarını küçük göstermektedir.⁶²

E. Suçluluk-Ümit İlişkisi

Allah'tan bağışlanma dilemek, günahlarının çokluğundan dolayı endişeye düşen kimse için umut ışığı olmaktadır. Günahların bağışlanacağı umudu ve beklentisi içerisinde Allah'a yönelip duâ etmek, insan için büyük bir güç kaynağıdır.

Firavun'a karşı çıkarak Allah'a ve Hz. Mûsâ'nın getirdiği mesajlara iman eden büyücüler, daha önce işledikleri suçların bağışlanacağını ümit etmişlerdir. Allah'a iman etmiş olmanın, kendilerinde böyle bir ümidi doğurduğunu itiraf etmişlerdir. İmanları ümitlerine, ümitleri de imanlarına kaynaklık etmiştir:

*“Zararı yok dediler, nasıl olsa biz Rabb'imize döneceğiz. Biz ilk inananlar olduğumuz için, hatalarımızı bağışlayacağını umarız.”*⁶³

Biz bu toplum arasında ilâhî gerçek açıkça belli olur olmaz iman eden ilk insanlar olduğumuz için günahlarımızın ve kusurlarımızın yâni büyücülük yapmamızın ve daha önceki inkârcılığımızın bağışlanacağını umuyoruz. Allah'a ve O'nun peygamberine iman etmiş olmakla zarar değil, en büyük kâni elde etmiş bulunuyoruz. Allah'ın sevabının ve rahmetinin bize yöneleceğini umuyoruz.⁶⁴

Yüce bir makamdan istekte bulunurken, bu isteği bir ümit ve beklenti olarak açıklamak, söz konusu makâma duyulan saygıyı, onun iradesine gösterilen teslimiyeti dile getirir. Aynı şekilde, günahlarının bağışlanacağına inanan Hz. İbrâhim de bağışlanma ümidini dile getirerek Allah'ın iradesi karşısındaki saygısını ve alçak gönüllülüğünü göstermiştir:

*“Ceza günü hatamı bağışlayacağımı umduğum da O'dur.”*⁶⁵

Hz. İbrâhim Yüce Allah'ın niteliklerini anarken şöyle demiştir: Kıyâmet

61 ez-Zemahşerî, *age*, c. I, ss. 549-550; İzzüddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm ed-Dımeşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1996, c. I, s. 350; eş-Şevkânî, *age*, c. I, s. 643; el-Kâsimî, *age*, c. II, ss. 471-472; es-Sâbûnî, *age*, s. I, s. 302; Yazır, *age*, c. II, s. 1450.

62 el-Endelûsî, *age*, c. II, s. 108.

63 Şuarâ, 26/50-51.

64 ez-Zemahşerî, *age*, c. III, s. 304; el-Kâsimî, *age*, c. V, s. 369; el-Merâğî, *age*, c. VII, s. 53; el-Mevdûdî, *age*, c. IV, s. 24; es-Sâbûnî, *age*, c. II, s. 380.

65 Şuarâ, 26/82.

gününde, insan olmam dolayısıyla yapmış olduğum hatalarımı bağışlayacağını ve rahmetini/iyiliğini esirgemeyeceğini umduğum kimse Yüce Allah'tır. Hz. İbrahim, bu davranışıyla aynı zamanda nasıl duâ edileceği konusunda Müslümanlara örnek olmaktadır. O, Allah'ın bağışlayacağını umduğunu söylemekle benliğini ilâhî otorite karşısında boyun eğdirmiştir, alçak gönüllülük göstermiştir.⁶⁶ Demek oluyor ki, Müslüman bütün insanî zaaflarına rağmen günahları yüzünden Allah'tan ümit kesmemelidir.⁶⁷

Hiz. İbrâhim, günahının bağışlanacağına kesin olarak inanmaktadır. O'nun Allah'ın bağışlayıcılığına olan ümîdi bir olasılıktan öte, kesin inanç düzeyindedir.⁶⁸

F. Âhîret İnancı ve Ümit

Bireyde ölüm ötesi hayata inancın ve ümîdin var olması ölüm korkusunu hafifleten faktörler arasında yer alır. Ölüm ötesi hayatın varlığı, birey için umut ve teselli kaynağı olur. Genel olarak din, ölüm korkusunu hafifleterek ümitsizliğin yol açabileceği olumsuz durumlar karşısında insana destek sağlar. Ebedî âlemin sonsuz haz ve mutluluğuna ulaşma arzusu ve ümîdi, insanı boşlukta kalmaktan, yok olup gitme endişesinden kurtarır. Yapılan araştırmalarda, âhîret inancının ümitsizlik gibi durumlarda insanlara ümit aşıladığı, kaygıları giderdiği, korkuları yatıştırdığı tespit edilmiştir.⁶⁹

Ümit, günah işlediği için bağışlanma isteğinin bir işe yaramayacağını düşünen kimseler için tedavi edici bir özelliğe sahiptir.⁷⁰

Ümit sadece dünya hayatının maddi gerçekliğiyle sınırlı değildir. Yaşanan her şey ölümle son bulsa da, ümit ölüm sonrasında ve maddi dünyanın sınırlarının dışına uzanır. İnsanın ölüm ötesi hayatta ödül görme isteği⁷¹ ümitten başka bir şey değildir. Âhîrete inanan kimse, insanın dünyada hak ettiği şeylerin kar-

66 ez-Zemahşerî, *age*, c. III, s. 310; es-Sâbûnî, *age*, c. II, s. 384; Bilmen, *age*, c. V, s. 2468.

67 Muhammed Aziz Lahhâbî, *İslâm Şahsiyetçiliği*, çev.: İsmail Hakkı Akın, Yağmur Yay., İstanbul 1972, s. 137.

68 eş-Şevkânî, *age*, c. IV, s. 131; el-Kurtubî, *age*, c. XIII, s. 76.

69 Hâlis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1985, s. 141; Mustafa Koç, "Ölüm Psikolojisi II", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 9, Ankara 2002, ss. 346, 356; Bozkurt Koç, "Kişilik ve Din", *Tabula Rasa Felsefe&Teoloji*, sayı: 4, 2002, s. 93; Muammer Cengil, "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 2003, s. 142.

70 Mustafa Koç, "Ergenlik Döneminde Duâ ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, Sivas 2003, s. 392.

71 Victor H. Vroom'un ümit kuramına göre, bireyi etkileyen içsel ve dışsal ödüller vardır. Birey başarı gösterdiğinde kendisine verilecek ödüllerin umudunu taşır. Ödülün değeri bireyi başarı için motive eder. (Serpil Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004, s. 107)

şılığını alamamasından dolayı ümitsizliğe kapılmaz.⁷² Çünkü ödül ve ceza türünden hak edilen her şeyin âhirette teslim edileceği ümîdini taşır.

İnsanın, öldükten sonraki hayata ilişkin olumlu beklentileri, sevap ve ödül kazanma ümîdi olabilmesi için belli şartlar vardır. Bunların başında, ortak koşmadan Allah'a inanmak, O'nun koyduğu değerlere uygun davranmak, öldükten sonra dirilmeyi ve âhiret yaşamını doğrulamak vardır:

*"De ki: "Ben de sizin gibi bir insanım; Tanrınızın bir tek Tanrı olduğu bana vahyediliyor. Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine yaptığı ibadete hiç kimseyi ortak koşmasın."*⁷³

Dünya hayatından sonra Tanrısıyla buluşmayı uman/inanan, öldükten sonra dirilmeyi ve âhiret hayatını doğrulayan, sevap ve ödül beklentisi içerisinde olan, O'nun manevi huzuruna çıkmayı temenni eden kimse; ilâhî değerlere uygun, iyi işler yapmalı, Allah'a inanmalı, O'nu bırakıp başka varlıklara tapmamalı, O'ndan başkasından medet ummamalıdır.⁷⁴

Şirk koşmadan Allah'a iman etmek ve O'nun koyduğu değerlere uygun davranışta bulunmak O'ndan ümitvar olmanın koşuludur. Allah'a ortak koşan, davranışlarını ilâhî değerlere göre ayarlamayan kimse Allah'tan hiçbir şey umamaz.⁷⁵ Yalın bir ümitlilik hâli beklentilerin gerçekleşmesi için yeterli olmayabilir. Ümit edilen hedeflere ulaşabilmek için imkan kapılarını bulup bu yolda çaba göstermek gerekir.

Peygamberler, mü'minler için yaşantılarıyla örnek olan kimselerdir. Fakat bu örneklik herkes için söz konusu değildir. Ancak kıyâmetin kopacağı beklentisi içerisinde olan, âhirette sevap ve kurtuluş uman kimseler peygamberin yaşantısını kendilerine örnek alırlar. Âhirette ödül elde etme ümitlerini canlı ve sürekli tutabilmenin yolunun peygamberleri kendilerine örnek almaktan geçtiğini düşünürler:

"Andolsun, Allah'ın Elçisinde sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı

72 Ahmet Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts., s. 362; Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul, 2002, s. 84; Selim Özarlan, "Âhiret İnanıcının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, Elazığ 2000, s. 304; Nurten Kimter, "Dini İnanç İbadet ve Duânın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ed.: Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, ss. 189-190.

73 Kehf, 18/110.

74 İbn Kesîr, *age*, c. III, s. 114; el-Mâverdî, *age*, c. III, ss. 347-348; Derveze, *age*, c. III, s. 530; Bilmen, *age*, c. IV, s. 2002; Ateş, *age*, c. V, s. 335.

75 Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîti, *Azvâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, c. III, s. 356; İsmâil Hakkî el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul 1389 H., c. V, s. 309.

uman ve Allah'ı çok anan kimseler için, uyulacak en güzel örnek vardır."⁷⁶

Bu âyette, peygamberin hayatının örnek olduğu açıklanmıştır. Fakat bu örneklilik, Allah'tan ümîdini kesen, kıyâmetin kopacağını beklemeyen kimseler için değil, Allah'ın rahmet ve iyiliğinden ümitli olan, kıyâmet gününün geleceğine inanan, sevap ve kurtuluş uman kimseler içindir. Allah'tan ümitli olmak, O'nu bilmeye ve tanımaya bağlıdır. Âhîret gününden umutlu olmak ise, dinî değerlere uygun olarak yaşamaya bağlıdır.⁷⁷

Âyette, Allah'tan ve âhîret gününden ümitvar olmak Allah'ı anmayla ilişkilendirilmiştir. Çünkü ümit ve korku gibi duygular, insanların Allah'ı anarken tecrübe ettikleri duygulardandır.⁷⁸

Peygamberlerin yaşantısının örnekliliği, âhîrette sevap ve kurtuluş umanlar için geçerlidir. Ayrıca, peygamberlerin yaşantılarının örnekliliği mü'minlerin ümitlerini destekler, inanç dünyalarını besler. Bir yandan âhîret umudu peygamberleri örnek almaya götürürken, öte yandan peygamberlerin örnek alınması âhîret umudunu artırır:

"Andolsun, onlarda sizin için, Allah'ı ve "Son Günü" ümit edenler için güzel bir örnek vardır."⁷⁹

Mü'minler, Allah'ın huzuruna çıkarılacaklarına iman etmek ve âhîretin gerçekleşeceğini tasdik etmek suretiyle ümit içinde yaşarlar. Mü'minler, Allah'ın huzuruna çıkarılacakları gün, O'nun kendilerine sınırsız iyilikte bulunacağını, bol sevap vereceğini, kendilerini bağışlayacağını ve cehennemden kurtaracağını ümit ederler. Çünkü inanç sahibi olmada ve inanılan değerler uğruna mücadele etmede Allah'tan ve âhîret gününden ümitvar olmak önemli bir unsurdur.⁸⁰ Burada ümit, basit bir beklenti veya arzudan ibaret değil, sarılmaya değer bir amaca yöneliktir. Yüce Allah karşısında ve âhîret hakkında beslenen ümit, amaçların en yücesine ulaşmayı hedefler. Böylece ümit, sıradan bir beklenti olmaktan çıkar, değer ve anlam kazanır.

Allah'tan ve âhîret gününden ümitvar olanlar için peygamberlerin yolundan gitmek, onları örnek almak kolay gelir. İman, âhîrette ödül ve sevap görecek olmak, her türlü zorluğu kolaylaştırır. Ayrıca, peygamberlerin örnek yaşantısı, Allah'tan ve âhîret gününden ümitvar olan kimseler için manevi bir destektir.

76 Ahzâb, 33/21.

77 Ebû Muhammed Abdulhak İbn Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993, c. IV, s. 377; el-Kâsimî, *age*, c. V, ss. 496-497; el-Mevdudî, *age*, c. IV, s. 360; Yazır, *age*, c. VI, s. 3883.

78 en-Nesefî, *age*, c. III, s. 436; el-Kâsimî, *age*, c. V, s. 497.

79 Mümtehine, 60/6.

80 el-Bursevî, *age*, c. IX, s. 479; Merâğî, *age*, c. X, s. 57; Mevdudî, *age*, c. VI, s. 220; Yazır, *age*, c. VII, ss. 4902-4903.

Çünkü, peygamberlerin hayatından alınan ibretler ve çıkartılan dersler mü'minin inanç ve duygu dünyasını besler.⁸¹

Mü'minlerin âhirete ilişkin ümit ve beklentileri zayıf bir duygu değil, samimi ve kesin bir inanışın desteklediği ruh hâlidir. İmanın oluşumunda yeri bulunan ümit olgusu tasdik, samimiyet gibi diğer temel unsurlarla birlikte bulunur:

*“Kim Allah ile buluşmayı umarsa; Allah'ın buluşma süresi gelmektedir. O, işiten dir, bilendir.”*⁸²

Bazıları âyetteki “yercû” ifâdesini “korkar” şeklinde anlamlandırmıştır. Fakat, yaygın olan anlam, iyilik beklentisi içerisinde olmak yâni ümit beslemektir. Örneğin insan, “Allah'ın iyiliğini umarım” der, ama “Allah'ın iyiliğinden korkarım” demez. “Recâ”nın, korku anlamıyla açıklanmak istenmesinde, korkuyla ümîdin birbirini gerektirmesi etkili olmuştur.⁸³

Bir mü'min için gerekli olan şey, ümit beslediği ilâhî gerçeklikleri doğrulamaktır. Allah'a kavuşmayı uman bir mü'min, bu ümîdini samimi ve kesin bir inanışla desteklemelidir. “Kim Allah ile buluşmayı umarsa” cümlesini izleyen “Allah'ın buluşma süresi gelmektedir” ifâdesi, beslenen ümide kesin bir doğrulamanın eşlik etmesi gerektiğini anlatır. Allah'a kavuşmayı ve O'nun tarafından ödüllendirilmeyi umanlar, umduklarından kesin bir şekilde emin olmalı ve asla kuşku duymamalıdır.⁸⁴

Allah'ın ödül ve ceza vereceği günü uman bir mü'minin yapması gereken, sevabı sağlayan davranışları tercih etmek, cezaya sürükleyen davranışlardan uzak durmaktır.⁸⁵

Hz. Şuayb, insanları âhiret konusunda ümitli olmaya çağırırken, aynı zamanda ümitli olabilmenin yollarını da göstermiştir. Âhirette iyilik umabilmek için Allah'a ibadet etmenin ve iyi davranışlarda bulunmanın gereğine işaret etmiştir:

*“Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik: “Ey kavmim”, dedi, “Allah'a kulluk edin, âhiret gününü umun, yeryüzünde karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapmayın!”*⁸⁶

Hz. Şuayb, halkına bazı nasihatler vermiştir. Allah'a samimiyetle ibadet etmelerini ve âhiret gününden ümitvar olmalarını istemiştir. Âhiretten ümitvar olmak şu şekilde anlaşılmıştır: Âhiret günündeki kötü sondan kurtulabilmek

81 es-Sa'dî, *age*, s. 794; el-Cezâirî, *age*, c. V, s. 320.

82 Ankebût, 29/5.

83 er-Râzî, *age*, c. IX, s. 28; el-Endelûsî, *age*, c. IV, c. 307; el-Bursevî, *age*, c. VI, s. 447.

84 el-Endelûsî, *age*, c. IV, s. 307; el-Kâsimî, *age*, c. V, s. 440; Derveze, *age*, c. IV, ss. 317-318.

85 el-Bursevî, *age*, c. VI, s. 447; Bilmen, *age*, c. V, ss. 2640-2641.

86 Ankebût, 29/36.

ümîdiyle iyi davranışlarda bulunmak ya da o günkü cezadan korkmaktır. Hz. Şuayb, insanları, karşılığında sevap ve iyi sonuç umabilecekleri davranışlar yapmaya çağırmıştır. Âyetteki “recâ” kavramı ümit, beklenti mânâsına gelebileceği gibi, korku anlamında da kullanılmış olabilir. Ümit mânâsında kullanıldığında âhiret gününün sevabını ummak, korku mânâsında kullanıldığında ise, kıyamet gününün çetinliğinden ve Allah'ın cezalandırmasından korkmak anlamına gelir.⁸⁷

Yüce Allah, burada “kıyâmet gününden korkun” değil, “kıyâmet gününü umun” demiştir. Çünkü Hz. Yakub önce insanlardan Allah'a ibadet etmelerini istemiştir. Sonra da âhireti ummalarını söylemiştir. Allah'a ibadet etmek ise, iyilik beklemeyi gerektirir. “İbadet edin” cümlesi olumlu bir cümledir. Bunu takip eden cümlenin de olumsuz bir durumu yâni korkuyu değil, olumlu bir durumu yâni ümîdi anlatması daha doğru olur.⁸⁸

Âhirette iyilik görmek ve iyilik gören kimselerle birlikte olabilmek için Allah'a ve O'nun gönderdiği mesajlara inanmak gerekir. Âhiret konusunda ümitli olma eğilimi insanı Allah'a inanmaya motive eder:

“Biz, Rabb'imizin bizi iyiler arasına katmasını umarken, neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?”⁸⁹

Mü'minler, âhiret konusunda ümitli olmalarının, iman etmelerini gerektirdiğini şu şekilde dile getirirler: Ortağı bulunmayan Rab ve eşsiz-benzersiz ilâh olarak Allah'a inanmaktan, bütün ilâhî gerçeklikleri kabul etmekten ve gereklilerini yerine getirmekten bizi ne alıkoyabilir? Kuşkusuz biz, Rabbimizin bizi âhirette/cennette iyi kimseler arasına dahil etmesini ümit ediyoruz.⁹⁰ Bu yüzden kendimizi iman gibi bir değerden yoksun bırakamayız. Biz, iyi insanların sahip olduğu sonuca ortak olabilme ümit ve arzusu gibi, imanı gerektiren önemli bir sebep ve motivasyona da sahibiz.⁹¹

Sonuç

İnsan, ümit olmadan yaşayamaz; fakat Allah'a ve öldükten sonra dirilip O'nun huzuruna çıkmaya inanmadan da gerçek anlamda ümitvar olamaz. İnsanın ümit ve beklentilerini ancak her şeye gücü yeten Allah gerçekleştirebilir. Ölü-

87 ez-Zemahşerî, *age*, c. III, s. 439; el-Beyzâvî, *age*, c. II, s. 209; ez-Zühaylî, *age*, c. XX, s. 238; Bilmen, *age*, c. V, s. 2662.

88 er-Râzî, *age*, c. IX, s. 55.

89 Mâide, 5/84.

90 el-Merâğî, *age*, c. III, s. 7; ez-Zühaylî, *age*, c. VII, s. 9; Cezâirî, *age*, c. II, s. 6; Hicâzî, *age*, c. I, s. 551; es-Sâbûnî, *age*, c. I, s. 362.

91 Yazır, *age*, c. III, ss. 1795-1796; Bilmen, *age*, c. II, ss. 813-814.

mün yol açtığı umutsuzluk ve çaresizliği sadece âhiret inancı giderebilir. Umutsuz yaşayamayan ve mutlak mânâda umutlu olmanın yolunun Allah'a iman etmekten, öldükten sonra dirilmeyi kabul etmekten geçtiğini gören insan fizik dünyanın ötesine yönelme ihtiyacı hisseder. Bu ihtiyaç, onu Allah'a ve öldükten sonra dirilmeye inanmaya götürür. Ümit, insanı iman etme konusunda motive eder.

Bir mü'minin imanının yapılanmasında ümîdin önemli bir yeri vardır. Mü'min kimse için ümit boş bir kuruntu değil, Allah'a inanmaktan ve güvenmekten kaynaklanan güçlü ve samimi bir beklentidir. Allah'ın rahmetinden ve öldükten sonra dirilmekten ümitvar olmak hem imandan beslenir hem de imanı destekler. Allah'tan ve âhiretten ümit kesmek bir anlamda imandan yoksun kalmak demektir. Ümitle iman arasında böylesine güçlü bir ilişki vardır.

Mutlak mânâda ümit, mü'minlere özgü bir niteliktir. Yetkin sıfatlara sahip olan Allah'a iman eden mü'min, O'ndan her şeyi umabilir. Oysa iman etmeyenler böyle bir ümit kaynağından yoksundurlar. Mü'min; inancı, ibadetleri ve iyi davranışları sayesinde Allah'tan her zaman ümitvar olmayı başarır.

Mü'minin Allah ile olan ilişkisinde yaşadığı dinî tecrübede kendisini belli eden duyguların başında ümit gelir. Mü'min ibadet ve duâlarında Allah'a ümit duygusuyla yönelir. İsteklerine kavuşma, korktuklarından kurtulma ümîdiyle her zaman Allah'tan yardım diler. İnsanın ümit ve beklentileri onu Allah ile irtibatını sürdürmeye sevkeder.

Kur'ân, insan tabiatında ümîdin ortaya çıkışının korkudan bağımsız olmadığını açıklar. İnsanın Allah ile olan ilişkilerinde korku ile ümit arasında denge gözetilmesini önerir. İnsan-Allah ilişkisinde ümit ile korkunun birbiriyle dengelenmesi ilkesi tasavvuf disiplininin temel prensipleri arasında yer alır. Allah-insan ilişkisinde korkuyla dengelenmeyen ümit, birtakım yanlış tasavvurlar, olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmeye sebep olur.

İnsan, istediklerini elde edememiş olsa bile, bu yolda ümit taşıdığı için rahat, huzurlu, kaygıdan uzak bir yaşam sürme imkanı bulur. Allah'tan hiçbir zaman ümîdini kesmeyen mü'min, karşılaştığı bütün sıkıntıları kolaylıkla aşar. Allah'a duyduğu ümit, mü'minin azim ve kararlılığını canlı tutar, hedef ve amaçlara ulaşmada cesaretini destekler. Ümit, mü'minin ruh sağlığını korur, iyimser bir kişilik sahibi olmasını sağlar.